

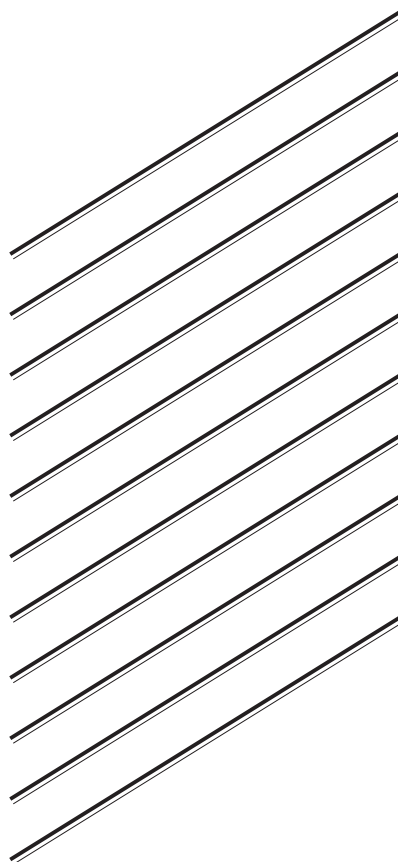
МІНІСТЕРСТВО
УКРАЇНИ У СПРАВАХ
СІМ'Ї, ДІТЕЙ
ТА МОЛОДІ

КАНАДСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ
ГЕНДЕРНИЙ ФОНД
КИЇВСЬКА ШКОЛА
РІВНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ

***НОРМАТИВНО-МЕТОДИЧНІ
ОСНОВИ
ГЕНДЕРНИХ
ПЕРЕТВОРЕНЬ***

***КИЇВ
2004***

Редакційна колегія

- В.А. Танцюра** – заступник Міністра України у справах сім'ї, дітей та молоді
А.Ф. Таран – директор департаменту сімейної політики Міністерства України у справах сім'ї, дітей та молоді
Т.М. Мельник – радник з гендерних питань Міністра України у справах сім'ї, дітей та молоді
Л.Б. Магдюк – координатор Канадсько-українського гендерного фонду
Л.Є. Колос – керівник проекту “Гендерну освіту – регіонам України”

Редактор-упорядник

Т.І. Сологубова

Літературний редактор

В.І. Рівна

**Підготовлено та видано за підтримки
Канадського агентства міжнародного розвитку,
Посольства Канади в Україні, Канадсько-українського гендерного фонду
в рамках проекту “Гендерну освіту – регіонам України”**

*Матеріали з позначкою * у змісті друкуються за виданнями Організації Об'єднаних Націй. Більшість документів, що мають відповідну позначку, вперше перекладені українською мовою. Вони можуть вільно передруковуватися з посиланням на зазначене видання.*

Н83 **Нормативно-методичні основи гендерних перетворень / Київ. Школа Рівних Можливостей:**
– К., 2004. – 260 с.

ISBN 966-95157-4-2

До збірника увійшли міжнародні та вітчизняні нормативні й методичні документи з гендерної проблематики, базові для формування національних гендерних стратегій та планів дій у сфері гендерних перетворень.

Збірник може служити хрестоматією, методичним та навчальним посібником для учасників/учасниць тренінгів та семінарів, які отримують гендерну освіту, а також – посібником для державних службовців, науковців і педагогів, що працюють у сфері утвердження рівних прав і можливостей жінок та чоловіків.

ББК 67.312.І+60.54

ISBN 966-95157-4-2

© Школа Рівних Можливостей
(упорядкування, переклад)
2004

ЗМІСТ

Вступ

Слово до читачів. *Валентина Довженко, Міністр України у справах сім'ї, дітей та молоді* 6

Вступне слово. *Франсуа Дюкро, Канадське агентство міжнародного розвитку* 7

Передмова. Шляхи формування гендерної політики в Україні.
Лариса Колос, керівник проекту “Гендерну освіту – регіонам України” 8

I. Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 11

II. Гендерна демократія: від Пекіна до Нью-Йорка*

Пекінська декларація. *Прийнята на четвертій Всесвітній конференції зі становища жінок 15 вересня 1995 року* 23

Платформа дій. Виклад мети 26

Переведення Пекінського імпульсу в площину практичних дій.
Бутрос Бутрос-Галі, Генеральний секретар ООН (1992–1996 роки) 27

Від Пекіна до Женеви: Міжнародні зустрічі з проблеми становища жінок (1995–2000 роки) 29

Регіональна підготовча нарада ЄЕК: “Пекін + 5” (Женева, 19–21 січня 2000 року) 30

Політична декларація. *Прийнята на двадцять третій спеціальній сесії Генеральної Асамблеї ООН під назвою: “Жінки в 2000 році: рівність між чоловіками і жінками, розвиток та мир у XXI столітті” (Нью-Йорк, 5–9 липня 2000 року)* 31

Підсумковий документ. Подальші заходи та ініціативи зі здійснення Пекінської декларації та Платформи дій (Нью-Йорк, 5–9 липня 2000 року) 32

Після Пекіна: досягнення рівності чоловіків і жінок у XXI столітті.
Кофі Аннан, Генеральний секретар ООН 64

III. Декларація Тисячоліття Організації Об'єднаних Націй. Матеріали Генеральної Асамблеї ООН (вересень 2000 року)* 65

IV. Рекомендації із забезпечення гендерної рівності.

Інструкції з гендерного аналізу**

Декларація про рівноправність жінок і чоловіків. *Прийнята Комітетом міністрів Ради Європи 16 листопада 1988 року* 75

Рекомендація Рес (2003)3 Комітету міністрів державам-членам про збалансовану участь жінок та чоловіків у процесі прийняття рішень у галузі політики та громадського життя.
Прийнята Комітетом міністрів Ради Європи 12 березня 2003 року 76

Посібник з питань національних механізмів забезпечення рівності між жінками та чоловіками і плани дій (Рада Європи) 107

Посібник з гендерного аналізу (Канада) 125

Політика гендерної рівності Канадського агентства міжнародного розвитку (СІДА) 139

* Матеріали розділу друкуються за виданням Департаменту громадської інформації ООН. Вперше перекладено українською мовою для цього збірника в рамках проекту “Гендерну освіту – регіонам України”.

** Окрім Декларації 1988 року, матеріали розділу перекладено українською мовою для цього видання в рамках проекту “Гендерну освіту – регіонам України”.

V. Матеріали 4-ї та 5-ї Європейських конференцій міністрів з питань рівності між жінками і чоловіками*

Декларація. Прийнята на 4-й Європейській конференції міністрів з питань рівності між жінками і чоловіками (Стамбул, 13—14 листопада 1997 року) 152

Декларація та Програма дій. Резолюція. Прийняті на 5-й Європейській конференції міністрів з питань рівності між жінками і чоловіками (Скоп'є, січень 2003 року) 167

VI. Федеральний план з гендерної рівності (Канада)* 173

VII. Національна нормативно-правова база з гендерної рівності

1. Про підвищення соціального статусу жінок в Україні. Указ Президента України від 25 квітня 2001 року 225

2. Національний план дій щодо поліпшення становища жінок та сприяння впровадженню гендерної рівності у суспільстві на 2001—2005 роки. Постанова Кабінету Міністрів України від 6 травня 2001 року 227

3. Цілі Розвитку Тисячоліття: Україна 232

4. Обов'язки щодо забезпечення рівності. Доручення Прем'єр-міністра України від 10 липня 2003 року 252

5. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Проект Закону України 253

* Вперше перекладено українською мовою для цього видання в рамках проекту "Гендерну освіту – регіонам України".

Вступ

*С*лово до читачів. Валентина Довженко, Міністр України
у справах сім'ї, дітей та молоді

*В*ступне слово. Франсуа Дюкро, Канадське агентство
міжнародного розвитку

*Н*ередмова. Шляхи формування ґендерної політики в Україні

СЛОВО ДО ЧИТАЧІВ

Досягнення рівності між чоловіками та жінками – передумова забезпечення стабільного розвитку суспільства на засадах демократії, міжнародний стандарт, яким вимірюється розвиток особи і суспільства.

Визначення чітких гендерних стратегій і вироблення відповідно до них державної гендерної політики є яскравим свідченням виконання Україною взятих нею міжнародних зобов'язань як перед світовим співтовариством, так і перед власними громадянами й громадянками. У 2000 році Україна серед 189 країн-членів ООН підписала Декларацію Тисячоліття, де гендерна рівність зазначена серед першорядних цінностей.

За останній час Урядом України зроблено рішучі кроки на шляху утвердження гендерної рівності.

Це і постановка завдання стосовно досягнення гендерної рівності в Програмі діяльності Кабінету Міністрів, і чітке визначення напрямів діяльності та показників для проведення постійного моніторингу у сфері забезпечення гендерної рівності в науково обґрунтованому документі “Цілі — Розвитку Тисячоліття: Україна”.

Це й доручення Прем'єр-міністра України Віктора Януковича стосовно покладання обов'язків щодо забезпечення рівності прав жінок і чоловіків на одного із заступників керівників центральних органів виконавчої влади та місцевих державних адміністрацій, що є основою для впровадження гендерної складової у планування діяльності всіх галузей і регіонів.

І, врешті-решт, це підготовка законопроекту “Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків”, який 21 січня 2004 року був поданий Кабінетом Міністрів для розгляду Верховною Радою. Український уряд зробив ще один важливий крок на шляху інтеграції Української держави у світове співтовариство. Зміст законопроекту свідчить про послідовність нашої державної політики, зокрема у сфері соціальних перетворень, в утвердженні демократії, сприянні розвитку правового громадянського суспільства. Слово за парламентом.

Нормативно-методичне обґрунтування гендерної політики, створення дієвих національних інституційних механізмів та вироблення відповідних планів дій на всеукраїнському і регіональному рівнях відповідає завданням, спрямованим на прискорення гендерних перетворень в Україні, які є пріоритетними в діяльності Міністерства України у справах сім'ї, дітей та молоді.

Збірник основних міжнародних і національних документів і методичних матеріалів, виданий за підтримки Канадсько-українського гендерного фонду, допоможе нам у формуванні національної гендерної політики, розробці гендерних стратегій, здійсненні гендерної експертизи законодавства та проведенні гендерного аналізу в усіх сферах діяльності суспільства.

Сподіваємося, що цей збірник стане посібником для державних службовців, науковців і педагогів, які так чи інакше причетні до формування й реалізації політики рівних прав і можливостей жінок та чоловіків на теренах України, а також слугуватиме хрестоматією для студентів та студенток вищих навчальних закладів, представників громадських організацій, учасників і учасниць тренінгів та семінарів, які прагнуть отримати гендерну освіту.

*Валентина Довженко,
Міністр України у справах сім'ї,
дітей та молоді*

ШАНОВНІ ДРУЗІ!

Канада – одна з перших країн, яка почала піднімати питання забезпечення гендерної рівності. Ще в 1976 році ми розробили наш перший комплексний документ з підтримки гендерної рівності. Документ, який визначає політику гендерної рівності, було вперше опубліковано 1984 року та в подальшому вдосконалено в 1995 та 1999 роках.

Спочатку це дозволило жінкам виконувати рівні з чоловіками ролі в усіх сферах суспільного життя. Пізніше концепцію гендерної політики було переглянуто, і тепер вона спрямована на підтримку як жінок, так і чоловіків з урахуванням особливостей їх проблем, запитів та становища в суспільстві.

Ми вважаємо, що публікація хрестоматії “Нормативно-методичні основи гендерних перетворень” допоможе об’єднати зусилля уряду та громадянського суспільства для того, щоб разом виробити засади подальшого впровадження політики гендерної рівності в Україні.

Канада із задоволенням підтримує цю першу в Україні публікацію через Канадсько-український гендерний фонд. Ми сподіваємося, що досвід Канади буде й надалі сприяти утвердженню гендерної рівності в Україні.

Франсуа Дюкро,
*Генеральний директор, підрозділ Росії,
України та ядерних програм,
відділ центральної та східної Європи,
Канадське агентство міжнародного розвитку*

ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Передмова

Сьогодні ми на порозі створення дієвого державного механізму щодо формування й реалізації гендерної політики. Ми розробляємо конкретні плани утвердження гендерної рівності як на національному, так і на регіональних рівнях, здійснюємо десятки громадських проектів і програм гендерного спрямування, впроваджуємо гендерну складову в усі сфери життєдіяльності суспільства.

Україна реально підтверджує, що поділяє гендерні принципи і напрями діяльності по утвердженню рівних прав і можливостей жінок і чоловіків, проголошені в міжнародних документах: Загальній декларації прав людини (1948), Європейській конвенції з прав людини (1950), Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (1979), Віденській декларації прав людини (1993), Декларації щодо рівності жінок і чоловіків від 16 листопада 1988 року, Пекінській декларації й Платформі дій (1995), документах Спеціальної сесії Генеральної Асамблеї ООН з питань гендерної рівності (2000), Декларації Тисячоліття (2000) та інших.

На Самміті Тисячоліття (вересень 2000 року) главами держав-учасниць було визначено шість основних загальнолюдських цінностей, які знаходяться в центрі уваги всіх країн світу. Серед них третьою є рівність жінок і чоловіків. Досягнення гендерної рівності, втілення її в систему суспільних відносин, в усі сфери соціального життя, здійснення на її основі належного громадського й державного управління – це потужний резерв до прогресу, здобутків, відтворення ресурсного потенціалу держави.

Відповідно до зазначених документів як орієнтирів світового та європейського демократичного розвитку і національних потреб Україна розпочала формування політики рівних прав і можливостей чоловіків і жінок.

Цей напрямок належить до компетенції Міністерства України у справах сім'ї, дітей та молоді, на яке покладено повноваження щодо розробки та реалізації політики гендерної рівності в суспільстві та державі. Ми усвідомлюємо ті значні завдання, що стоять перед Міністерством, і, спираючись на недискримінаційне українське законодавство, прагнемо до їх вирішення. Ми сподіваємося, що разом і за допомогою науковців та представників громадськості будемо системно здійснювати гендерну політику в країні.

В Україні розроблено цілий ряд законодавчих актів, указів Президента України, урядових рішень, спрямованих на вирішення тих чи інших аспектів гендерних проблем.

Як це має бути в будь-якому демократичному суспільстві, ми переконані, що реальне забезпечення специфічних соціально-економічних, політичних, сімейно-побутових прав жінок можливе лише у контексті дотримання загальноприйнятих норм, що гарантують права людини. Саме тому основою для розроблення усіх нормативно-правових актів була і залишається Конституція України.

Конституція містить такі загальнодемократичні норми як «людина, її життя і здоров'я, її честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю...», «права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави», «усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах», «людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей...».

Здійснення Національного плану дій на 1997 – 2000 роки щодо поліпшення становища жінок і підвищення їх ролі у суспільстві стало у свій час складовою реалізації Україною своїх зобов'язань стосовно положень Пекінської декларації та Платформи дій. У 1999 році парламентом України прийнято Декларацію про загальні засади державної політики України щодо сім'ї та жінок, а також Концепцію державної сімейної політики.

Декларацією передбачалося підвищення ролі жінок у національно-культурному, соціально-економічному, духовному розвитку суспільства, в процесі формування й функціонування державних органів, розробці й прийнятті законів та інших нормативно-правових актів на всіх рівнях державної влади та управління.

З урахуванням міжнародних документів, підписаних у червні 2000 року на Спеціальній сесії Генеральної Асамблеї ООН, та інших міжнародних актів в Україні прийнято «Сімейний кодекс», який надає рівні права й обов'язки жінкам і чоловікам у сімейних стосунках, шлюбі й сім'ї, та Закон України «Про попередження насильства в сім'ї».

У 2001 році Президентом України було видано Указ «Про підвищення соціального статусу жінок в Україні», метою якого є створення необхідних умов для забезпечення жінкам рівних з чоловіками можливостей брати участь у політичному та громадському житті країни. В тому ж році Урядом України затверджено новий Національний план дій щодо поліпшення становища жінок та сприяння впровадженню гендерної рівності в суспільстві на наступні п'ять років.

Беручи активну участь у формуванні законодавчої бази і забезпеченні її практичної реалізації, Міністерство України у справах сім'ї, дітей та молоді активно співпрацює з неурядовими жіночими й молодіжними організаціями. При ньому діє Координаційна рада з гендерних питань та проблем сім'ї – дорадчий, координуючий та аналітичний громадський орган, члени якого безпосередньо беруть участь у формуванні політики рівних прав і можливостей жінок і чоловіків.

Міністерство України у справах сім'ї, дітей та молоді тісно співпрацює з іншими центральними органами виконавчої влади. Так, важливим доробком, здійсненим спільно з Міністерством економіки та з питань європейської інтеграції України за участю представників інших зацікавлених міністерств та громадських організацій – фахівців з гендерних проблем, є визначення гендерних цілей тисячоліття, а також показників, за якими в Україні вимірюватиметься гендерний прогрес.

В документі “Цілі Розвитку Тисячоліття. Україна” стосовно забезпечення гендерної рівності (ціль б) поставлено два основних завдання:

- ✓ До 2015 року забезпечити досягнення гендерного співвідношення на рівні не менше 30 до 70 тисі чи іншої статі у представницьких органах влади та на вищих щаблях виконавчої влади. Індикаторами у здійсненні цього блоку є: гендерне співвідношення серед депутатів Верховної Ради України, серед депутатів місцевих рад (окремо на всіх рівнях) та гендерне співвідношення серед вищих державних службовців.
- ✓ До 2015 року планується наполовину скоротити розрив у доходах жінок і чоловіків. Індикатором визначено співвідношення (відсоток) середнього рівня заробітної плати жінок і чоловіків.

Міністерство України у справах сім'ї, дітей та молоді, як орган центрального управління, спрямовує діяльність на правове забезпечення інкорпорації гендерних підходів у всі сфери державного управління. Саме для цього нам потрібне наукове бачення гендерного компонента гуманітарного, технічного і природничого прогресу, обґрунтування місця й ролі в гендерних перетвореннях сучасної системи управління, тобто управлінських механізмів по вертикалі та управлінських відносин по горизонталі. Наукових методичних підходів потребує і гендерна освіта, зокрема робота над майбутніми підручниками та навчальними посібниками, які мають бути наповнені гендерним змістом.

Оскільки Міністерство здійснює загальне управління системою гендерного реформування, ми чи не найбільше усвідомлюємо необхідність дослідити реальні можливості імплементації гендеру в усіх галузях управління, спираючись, у першу чергу, на внутрішні ресурси, а також на підтримку міжнародних структур. Це стало особливо актуальним після надання (дорученням Прем'єр-міністра України від 10 липня 2003 року) спеціальних повноважень щодо забезпечення рівності прав жінок і чоловіків заступникам керівників центральних органів виконавчої влади та місцевої державної адміністрації.

Таке дослідження галузей, а також і ситуації в регіонах необхідне для вироблення обґрунтованих рекомендацій щодо змін в управлінні, наповнення його гендерним змістом, розширення компетенції з питань гендеру, чіткого визначення параметрів і індикаторів виміру гендерних процесів у кожній галузі і в кожній області чи районі. У всьому цьому ми сподіваємося на спільну працю з науковцями-професіоналами з гендерної проблематики в різних галузях знань. На основі гендерного аналізу здійснюватиметься вироблення управлінських рішень, рекомендацій щодо вдосконалення законодавства тощо.

У формуванні гендерної політики першочерговим завданням є державне забезпечення рівних прав і можливостей чоловіків і жінок через прийняття відповідного Закону, який би юридично закріпив основні напрями цієї політики й державно-правові механізми її забезпечення.

Якщо ми зможемо визначити напрями гендерних перетворень в усіх сферах життя, зазначені стратегії стануть базою для забезпечення подальшого успішного втілення гендерного Закону, останній проект якого, за дорученням Кабінету Міністрів України, розроблявся спільно з представниками всіх центральних органів виконавчої влади, фахівцями з гендерних проблем та експертами Ради Європи. На жаль, він так і залишиться проектом, бо в черговий раз не набрав необхідної кількості голосів народних депутатів. Але ми включаємо його в цей збірник як документ, що свідчить про послідовність дій українського уряду на шляху гендерного реформування суспільства.

Гуманітарна політика, яку проводить наша держава, потребує реальних змін у ставленні до кожної особистості – жінки і чоловіка. Не враховувати це вже неможливо. У зв'язку з цим велике значення надається гендерному аналізу всіх політичних курсів, національних і регіональних планів, а також гендерній експертизі українського законодавства, яку сьогодні здійснюють науковці, що працюють у різних галузях права. Ці напрацювання в узагальненому вигляді дадуть позитивні результати, якщо будуть враховані у реальних діях.

Прийняття Закону, здійснення гендерної експертизи законодавства, розвиток наукових знань закладають основи формування гендерної свідомості в управлінських структурах, підвищують їх гендерну культуру, сприяють подальшій демократизації гендерного середовища в системі управління, а, значить, – і зміні світоглядних позицій, поведінки в суспільстві. Свою роль у цьому процесі відіграв і проект “Гендерну освіту – регіонам України”, до реалізації якого були залучені найкращі фахівці у сфері гендерних перетворень в регіонах. Учасники й учасниці навчальних семінарів мали можливість познайомитися не лише з нормативними та методичними документами, що є базовими для вироблен-

ня гендерної політики та впровадження гендерної складової у діяльність, але й з практичним досвідом їх використання.

На часі – здійснення гендерної експертизи окремих галузей. Нам необхідно подолати консервативне уявлення про розподіл ролей жінки й чоловіка в тих чи інших сферах, змінити ставлення до жінки як несумісне з поняттям “техніка”, “фінанси”, “ресурси”, “армія”, “політика”, “влада”... Про гендерний дисбаланс яскраво свідчить статистика: в освіті, громадському харчуванні, спорті та соц-забезпеченні жінки складають 80%, в культурі – 65%, у будівництві – 30%, у рибному та лісовому господарстві – 20%.

Значну роль у формуванні гендерного світогляду українського суспільства відіграє просвітництво. Ї його місія не вичерпалась. Якщо молоде покоління може отримувати гендерні знання через системну освіту, яка сьогодні активно впроваджується, зокрема, у вищій школі, то доросле населення, що не менш потребує цих знань, також не повинне залишатися поза увагою.

Сьогодні в органах місцевого самоврядування велика кількість депутатів і депутаток, яким конче потрібні інформація й узагальнений досвід гендерної діяльності. Цю просвітницьку роботу як в державних структурах, так і серед широких мас населення можуть вести на високому рівні фахівці, що працюють в різних містах України. Ми переконалися, що таких фахівців у нас багато. Бажано, щоб вони активізували свою просвітницьку діяльність щодо поширення гендерних знань. Саме з цією метою за ініціативою управлінь у справах сім’ї та молоді створюється мережа бюро гендерних ініціатив як один з механізмів управління гендерними процесами в регіонах. В областях і районах України сьогодні діють десятки й сотні громадських проєктів гендерного спрямування. Досить сказати, що лише Канадсько-українським гендерним фондом за три роки було підтримано більш як півсотні таких проєктів, досвід реалізації яких має бути узагальнений і поширений.

В окремих регіонах вже йде відпрацювання цілісної моделі втілення гендерних перетворень. Так, у Луганській, Закарпатській, Херсонській і Вінницькій областях за підтримки Програми рівних можливостей ПРООН спільно з Мінсім’ядітимолоддю та управліннями у справах сім’ї та молоді створено багатофункціональні ресурсні гендерні центри, які впроваджують гендерні методики і технології в усі сфери життя і діяльності своїх регіонів. В Харкові за ініціативою громадськості та жінок-депутаток вже кілька років успішно формується гендерний бюджет міста. У Львові Головне управління у справах сім’ї та молоді, за підтримки заступника Голови облдержадміністрації, відповідального за впровадження гендерної політики в області, відпрацьовує спільно з рядом громадських організацій власну модель широкомасштабного здійснення гендерних перетворень.

Як бачимо, діяльність стосовно управління гендерними процесами є пріоритетною не лише в роботі Міністерства у справах сім’ї, дітей та молоді, але й його структурних підрозділів.

Підписавши всі найважливіші міжнародні документи щодо утвердження гендерної рівності, Україна тим самим взяла на себе зобов’язання гарантувати рівне для жінок і чоловіків право користування всіма економічними, соціальними, культурними, громадянськими й політичними правами. Ці зобов’язання розглядаються в Україні не лише як частина міжнародних зобов’язань держави перед світовим співтовариством, але в першу чергу як обов’язок перед власними громадянами.

Підтримка українським суспільством прагнення до утвердження рівності жінок і чоловіків свідчить про наявність в Україні великого гендерного потенціалу як джерела національного, державного і громадського розвитку.

*Лариса Колос,
керівник проєкту
“Гендерну освіту – регіонам України”*